

Educació per al desenvolupament i la cooperació: criteris de valoració dels materials didàctics

Maite Arqué, Anna Bastida, Josep Palos i Gemma Tribó*

I. L'educació per al desenvolupament i la cooperació

Els mitjans de comunicació ens atansen periòdicament notícies comovedores i ens sotraguegen amb imatges de fams, sequeres o misèria, les víctimes de les quals acostumen a viure al sud. També ens fan arribar els èxits més notables de l'economia i la tècnica: més producció, més vendes, més autopistes, millors avions. Tot això passa, preferentment, al nord.

L'Educació per al Desenvolupament (ED) pretén mostrar la fragilitat i la inconsistència dels fonaments que aguanten molts dels èxits del nord i les causes que abonen els desastres del sud. I també les relacions que enllacen tots dos extrems —relacions que, sovint, costen força d'identificar—. De més a més, té la pretensió d'impulsar l'alumnat a comprovar que les coses poden ser d'una altra manera, que poden millorar, tant al nord com al sud.

No podem negar que l'expressió «Educació per al Desenvolupament» resulta encartonada i tecnocràtica, i és veritat que n'hi ha d'altres que potser sonen millor, com ara «Educació global». En qualsevol cas, i tenint en compte que el nom no fa la cosa, allò que convé és aclarir en què consisteix la cosa, més que no pas com li direm. El cas és que el concepte d'ED ha evolucionat, igual com ho han fet el concepte de desenvolupament mateix i la seva parella, el de subdesenvolupament. Tots tres han crescut i s'han modificat d'ençà que, als anys de la segona postguerra mundial, el món occidental va «descobrir» el subdesenvolupament i li va atribuir tot un seguit de trets negatius i oposats a allò que es considerava desenvolupament: la pobresa, el retard tecnològic, les malalties, l'escassetat.

Però l'ED també ha fet camí al costat de la cooperació no governamental, és a dir, de les iniciatives engegades per institucions privades, sovint religioses, que, en una primera època, acostumaven a limitar-se a la

* Maite Arqué, Anna Bastida, Josep Palos i Gemma Tribó són membres del Departament de Didàctica de les Ciències Socials de la Universitat de Barcelona.

Adreça professional: Departament de Didàctica de les Ciències Socials. Campus de la Vall d'Hebron. Pg. de la Vall d'Hebron, 171. 08035 Barcelona. Tel.: 93 403 50 90 / 93 403 50 87

simple donació de recursos als països que s'acabaven d'independitzar (Celorio, 1995, 5).

Don Moxon (1991) va sintetitzar l'evolució de l'ED en una imaginària «Història de Sebastià», una persona que vivia en un país de la part del món que anomenem desenvolupada i que, amb el pas del temps, variava la seva apreciació tant de les xacres que patien els països anomenats subdesenvolupats com de la forma en què s'hi havia de posar remei. Per poc que fem memòria, a cadascuna de les versions hi podrem identificar actituds i actuacions que hem anat trobant al llarg de la nostra experiència perquè, entre d'altres coses, les diferents actituds que representen conviuen entre elles.

En efecte, en una primera etapa, «Sebastià», commogut a la vista de les desgràcies del Tercer Món, li ofereix ajut econòmic. Però aviat comprova que només amb l'ajut no n'hi ha prou, i reclama desenvolupament. Un xic més endavant s'adona que la injustícia és el pa de cada dia en aquests indrets del món, i reclama justícia com a solució dels seus mals. En un quart moment descobreix que la injustícia és estructural i no pas simple patrimoni d'aquests països. Més endavant arriba a la conclusió que allò que cal fer és ajudar els oprimits a descobrir per ells mateixos les solucions que més els convinguin. I, finalment, es qüestiona la seva pròpia manera de ser i d'actuar.

Les versions que mostren els punts 5 i 6 són les que nosaltres considerem més properes, i en concordança amb les quals provarem d'aclarir quins són els objectius i els continguts que ens semblen més adients per a definir l'ED. Un cop destriats aquests aspectes sistematitzarem alguns criteris de valoració dels materials didàctics d'ED. Tot plègat resultarà molt marcat per la visió que donen les Ciències Socials, que és el nostre espai de treball habitual.

UN ENFOCAMENT DIDÀCTIC DE CAIRE CRÍTIC

El punt de vista crític vol dir que allò que tindrà preferència és l'intent d'entendre el món en què vivim, la identificació dels problemes més greus que l'afecten i, dintre d'aquest darrer àmbit, s'atribuirà un lloc especial a les necessitats i els sofriments de les persones, als seus motius i a les iniciatives que s'han pres per tal de donar-hi solució. Finalment, també partim de la necessitat de mostrar que la situació en què es troba el món és, en grau molt elevat, el resultat de les accions humanes i que, per tant, totes les persones podem contribuir a canviar-la.

Dit en paraules del filòsof Emilio Lledó (2000), la crítica significaria «poder pensar, voler entendre, desitjar millorar».

D'acord amb aquest punt de vista, la temàtica que considerem més adient per a l'ED girarà entorn de les desigualtats que afecten la població

mundial en el seu conjunt i les relacions entre aquestes dues entitats que hem batejat amb els noms de «nord» i «sud» i que, encara que no en sabem els contorns exactes, sí que ens hi podem referir de manera general.

Però, abans d'entrar en la concreció dels objectius i els continguts que hauria de tenir l'ED a parer nostre, convé que ens fixem en el concepte de desenvolupament amb què volem treballar.

QUIN DESENVOLUPAMENT?

Els conceptes clàssics de desenvolupament el basen, sobretot, en fonaments de tipus econòmic i tecnològic: creixement de la producció i dels intercanvis, avenços tecnològics, increment de la renda, etc. Però nosaltres, sense deixar del tot de banda aquests punts de vista, ens hem estimat més de ficar la cullera en allò que Bob Sutcliffe (1995) qualifica de «sopa d'idees» i que bull al caliu de la recerca d'un desenvolupament més just i més proper a les persones. A la perola hi hem trobat una versió que ens sembla útil. És deguda a Hugo Slim (1996) i inclou, entre d'altres, els trets següents:

El desenvolupament és un canvi a millor. Aquest canvi ha d'ésser original i adaptat a les condicions del lloc de què es tracti. També s'ha de centrar en la justícia, és a dir, que afavoreixi tothom i no només una minoria. El canvi ha d'ésser ecològicament sostenible, cosa que significa que no pot hipotecar la vida de les generacions futures per culpa de la despesa excessiva de recursos no renovables i la producció exagerada de residus. No podrà quedar subjecte a les aportacions d'altres societats (des del punt de vista tecnològic o bé financer, per exemple), sinó que serà autodependent. I implicarà més millores en la vida de la gent (especialment pel que fa a la satisfacció de les necessitats bàsiques) que no pas en els simples indicadors econòmics, encara que també pot voler dir això últim si s'escau. No cal pensar en un procés ràpid i de resultats immediats, sinó més aviat en una modificació de llarga durada. Ni tampoc en un únic model, perquè cada societat hauria de trobar el seu.

Si utilitzem les pautes que proposa Slim, el model que regeix en els anomenats països desenvolupats es podria qualificar més aviat de «mal-desenvolupament», atès que:

No està centrat en la justícia sinó en la desigualtat, no és sostenible des del punt de vista ecològic —ben al contrari: genera una quantitat de residus perillosos i no reciclables veritablement atúidora—, i tampoc no és autodependent, sinó que ha de menester quantitats ingents de primeres matèries no renovables i procedents de moltes regions del món.

D'altra banda, tampoc no caldria considerar digne de refús en bloc i sense pal·liatius tot allò que anomenem subdesenvolupament. Per exemple, hi ha moltes formes tradicionals de produir perfectament adaptades al

medi en què es troben, tant des del punt de vista social com ecològic, que no requereixen que les substitueixin d'altres de més modernes —encara que es puguin millorar—.

OBJECTIUS GENERALS I CONTINGUTS DE L'ED

Ens semblen adients els següents objectius generals:

1. Comprendre les interrelacions i les desigualtats en l'àmbit mundial
2. Conèixer i saber descriure els resultats humans que deriven d'aquestes interrelacions i desigualtats, així com les estructures que les fan possibles
3. Promoure alguns valors com la justícia, la igualtat o la convicció que es pot viure d'una altra manera, més austera i menys consumista
4. Cercar possibilitats de canvi i millora i intentar de dur-les a la pràctica.

Per tal d'arribar als objectius esmentats es poden treballar continguts molt variats. Els que considerem preeminents figuren a les ratlles que segueixen.

Pel que fa als conceptes, ja ens hem referit als de «desenvolupament» i «mal desenvolupament». Però caldria afegir-n'hi d'altres, entre els quals els de necessitats humanes, desigualtat, pobresa o sostenibilitat, que, de fet, caldria incorporar en el contingut mateix de desenvolupament. El terme pobresa, per exemple, requereix matisacions importants, perquè no tot-hom ni a tot arreu l'interpreta igual: allò que per a nosaltres té un contingut estrictament material, en d'altres indrets s'atribueix als aspectes afectius de l'existència: hi ha llengües africanes en què allò que més s'assembla a un pobre és una persona que no té ningú que se l'estimi —i aquí ja entrem en l'àmbit dels valors—.

També convé tenir presents els conceptes relacionats amb el model econòmic predominant en el món de la postguerra freda, entre els quals hi hauria: mundialització, neoliberalisme, modernització, bescanvi desigual, endeutament extern, etc. Alguns constitueixen veritables fetitxes del «pensament únic», com és ara la mundialització —també anomenada «globalització», si es fa ús de l'anglicisme—, i que no és altra cosa que la intensificació d'un procés de divisió internacional del treball iniciat ja fa segles. Dit en d'altres termes, consisteix en un procés d'atribució de rols econòmics diferents -i desiguals- a llocs diferents, amb espais de decisió cada vegada més concentrats. Un altre concepte, més ben dit, un terme, pel que existeix veritable devoció és el de modernització, amb el qual es vol dir, segons els casos, des de simple informatització fins a possibilitat de despatxar assalariats sense gaire manies, és a dir, tot un

ventall de possibilitats el conjunt de les quals sembla que haurà de tenir conseqüències mirífiques.

Pel que fa al neoliberalisme, constitueix un cos doctrinal simple però d'una eficàcia pràctica enorme. Com diu Susan George (2000), el seu mèrit fonamental consisteix a haver escampat de manera massiva la idea bàsica que el mercat sense regulacions ha de dominar la vida social de la humanitat perquè aquesta és la situació *natural*. Com a conseqüència, les activitats correctores i reguladores de l'Estat del benestar resulten empetides i inclús eliminades, amb el resultat del creixement de les desigualtats.

Sense sortir del camp dels fets i conceptes ens hauríem de referir a les estructures que fan possibles les estretes interrelacions i les desigualtats extremes que caracteritzen el món d'avui, entre les quals hi ha un seguit d'institucions decisives, com l'OMC (Organització Mundial del Comerç), el Banc Mundial, el Fons Monetari Internacional, l'OCDE (Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmic), de més a més de les empreses transnacionals. En mans d'aquests agents es troben les claus dels intercanvis referits a béns, tecnologia, patents, préstecs, etc. I, de més a més, també caldria comptar amb les línies mestres que marquen els moviments de totes aquestes institucions. La més esmentada és la preeminència del mercat i el triomf de la competència, però aquest principi els més poderosos se'l salten quan els convé.

Quant als valors, l'enfocament que proposem pretén contrapesar-ne molts dels que promou el sistema econòmic vigent. Per exemple, en substitució de l'individualisme i la competitivitat entronitzada —aparentment, en molts casos, tal com ja hem vist— per la lliure empresa, considerem fonamentals la cooperació, l'acció col·lectiva, la solidaritat, l'austeritat, el fet de compartir i de participar.

Igualment, considerem que —com afirma Vandana Shiva— la satisfacció de les necessitats humanes bàsiques té preeminència davant les necessitats del comerç: la justícia ha de passar al davant de la simple recerca de guanys. Això no vol pas dir que el mercat no ha d'existir —pretenso impossible en una societat de productors especialitzats—, només que no té dret a la preeminència.

També té importància el valor de la gratuïtat, és a dir, la convicció que no pas tot té un preu en diners i que hi ha coses, sovint les més importants, que no tenen preu, encara que el seu valor sigui molt alt.

Finalment, considerem que la tria de la metodologia és molt important perquè no només es tracta d'informar sobre un assumpte, sinó que també volem que els destinataris s'hi sentin implicats i actuïn en conseqüència, per la qual cosa ens sembla que l'enfocament metodològic més adient és el sócioafectiu. Considerem bàsica la coherència entre el que s'ha formulat com a principi i la pràctica, això és, que cal triar activitats que permetin ésser solidaris a partir de la pràctica de la solidaritat. Es tracta, sobre-

tot, de fomentar l'empatia amb persones allunyades de nosaltres i de vi-
venciar situacions diferents de la nostra.

PER QUÈ CAL L'ED?

El primer que voldríem aduir en favor de l'ED és una raó d'ignorància, de desconeixement dels topants bàsics dels temes nord/sud que afecta la població catalana i espanyola, tal com han mostrat algunes enquestes dutes a terme per ONGs. Aquesta mancança no vol pas dir que no es donin reaccions primàries de solidaritat molt intensa, tal com s'ha demostrat en situacions d'emergència recents: Ruanda, l'huracà «Mitch», etc.

En segon lloc, considerem que el model de desenvolupament predominant —productivista, consumista— ha de menester canvis importants per tal que sigui acceptable des dels punts de vista de l'equitat social i de la sostenibilitat ambiental. El cas és que les tendències que mostra en les darreres dècades són descoratjadores en tots dos sentits: tots els indicadors recollits per les entitats més respectades (PNUD, WorldWatch Institute) mostren l'increment tant de les desigualtats socials —amb milions de persones que no tenen cobertes les seves necessitats bàsiques— com dels riscos ecològics. Tot plegat en una situació en què existeixen aliments suficients per a tothom i de disponibilitat tècnica d'un abast sense precedents. La recerca de correctius i d'alternatives sembla, per tant, imprescindible. I, ahora, sembla que la idea de «progrés» i «desenvolupament» que tenen els i les nostres conciutadans coincideix força amb el model dominant: el culte i glorificació de les «noves tecnologies» promoguts pel «pensament únic» aconsegueixen d'encobrir les qüestions socials amb simples dades tècniques.

En darrer terme, voldríem recordar una demanda, vella de quatre dècades, que va adreçar Julius Nyerere a la població britànica. Deia així: si vostès ens volen ajudar, els diners que ens dediquin seran més útils si, en comptes de donar-nos-els els usen per a explicar als seus compatriotes com som. Dit en d'altres paraules, molt més acadèmiques, l'Educació per al Desenvolupament es pot convertir en Educació per a la Cooperació si serveix per a explicar la situació d'altres indrets del món.

INCONVENIENTS DE L'ED

Treballar en ED vol dir, entre d'altres coses, topar amb alguns obstacles de bona magnitud. El primer és el conjunt de tòpics i estereotips relacionats amb els problemes del desenvolupament la responsabilitat dels quals caldria atribuir-la als mitjans de comunicació. Ahora que demanem perdó pel tòpic, matisem immediatament aquesta afirmació: volem dir que els mitjans massius, especialment la televisió, que és el més proper a l'alumnat, ofereix una visió del sud centrada en aspectes o bé negatius

(fams, guerres, matances, desastres naturals,...) o bé exòtics (platges idíl·liques, «indígenes» «primitius» i rars,...) mentre les causes de les situacions negatives no hi compareixen, ni tampoc els aspectes més positius i similars a nosaltres. És a dir, que es tracta d'oferir notícies, i sobretot, imatges, espectaculars i morboses, però amb les quals no es pot bastir cap informació sòlida.

Un altre inconvenient consisteix en la complexitat dels temes que s'hi han de tractar, moltes dades dels quals són difícils de veure i llargues d'explicar, cosa que ens planteja el risc de simplificar els continguts i trivialitzar-los o bé fer-ne una caricatura.

De més a més, el pes aclaparador de les dades negatives que de vegades es reuneixen poden fer sorgir reaccions d'impotència. Però encara és més enganyador el fet que treballem a contracorrent: el sistema disposa d'una capacitat de seducció aparentment il·limitada per a escampar els missatges glorificadors de les virtuts del consum o del mercat.

II. Criteris de valoració dels materials didàctics

Les primeres associacions dedicades al desenvolupament i a la cooperació, vinculades a institucions religioses o civils, no es plantejaven incidir en l'escola a través de materials didàctics. Feien campanyes de conscienciació ciutadana que orientaven la seva acció sobre les conseqüències dels problemes socials (ferits de guerra, refugiats, fam, pobresa, catàstrofes, drogodependències,...), el què les conduïa a practicar la caritat i la solidaritat amb les persones afectades.

Des de mitjans dels anys vuitanta la situació ha canviat. La presència i la diversitat de les Organitzacions no governamentals (ONGs) a la nostra societat ha crescut. Les noves ONGs intenten incidir sobre les causes dels problemes socials, malgrat que també hagin d'actuar, i sovint ho han de fer amb urgència, sobre les conseqüències. El canvi ha estat doble: qualitatiu, ja que estan especialitzades, i quantitatiu, doncs el seu nombre creix dia a dia. La majoria, laiques o d'inspiració religiosa, parteixen d'una reflexió intel·lectual d'ordre planetari: davant la creixent globalització econòmica, que intensifica la dependència de la pobresa del sud de les decisions dels rics del nord, les ONGs ens proposen una ètica sense fronteres que reforça el sentiment de pertinença de tots a un sol món i que treballa per un model de desenvolupament sostenible, que integra conjuntament la responsabilitat social i ecològica. Actualment, estem iniciant una nova etapa més reflexiva on la comunicació i la coordinació s'estan imposant com a mitjans per cohesionar i millorar la seva incidència social.

Aquest nou tipus d'associacionisme solidari s'ha plantejat de manera clara l'assumpció de la funció educativa, tant l'adreçada a la població en general com la tasca més específica de la població escolar, el què ha donat com a fruit l'edició de nombrosos materials didàctics.

LA SITUACIÓ ACTUAL: RELACIÓ ESCOLA/ONGS

L'Institut Municipal d'Educació de Barcelona organitza cada any una trobada entre escoles i ONGs, amb el lema «Escola i ONG», que l'any 1999 va estar dedicada a «Recursos i propostes educatives». ¹ Aquest tipus de trobades anuals són un fòrum de diàleg entre escoles i ONGs, que dibuixa situacions heterogènies i diverses. En aquesta línia de reflexió, aquest article intenta aportar elements d'anàlisi sobre la relació de les ONGs pel desenvolupament amb l'escola i valorar la incidència dels materials didàctics que aquestes han elaborat per a la població escolar.

Alguns temes d'educació pel desenvolupament i la cooperació han entrat a l'educació formal a través dels Eixos Transversals del currículum i estant presents en els valors defensats a l'ideari de centre i als documents que reflecteixen la línia pedagògica (Projecte Educatiu de Centre i/o Projecte Curricular de Centre). El cas més clar és el de l'Educació Ambiental que en menor o major grau tots els centres escolars es plantegen, sobretot les escoles de Primària. No podem afirmar el mateix de l'Educació pel Desenvolupament i la Cooperació o d'altres Eixos Transversals. Temes com el racisme, les relacions nord-sud o la interculturalitat, reben un tractament desigual i, en general, estan poc presents a l'educació formal, tot i que darrerament ha crescut la implicació en programes de solidaritat i desenvolupament de moltes escoles. La revista *Perspectiva Escolar*, el novembre de 1998, dedicava un monogràfic a *Les escoles solidàries* el què mostra que la reflexió sobre cooperació i solidaritat preocupa a les escoles de Catalunya. ²

A què es deu que alguns temes d'educació per la solidaritat i la cooperació tinguin més presència a les aules? Una explicació la trobem en la por dels docents al debat que pot sorgir al plantejar alguns temes a l'aula i a la dificultat d'avaluar-los, atès que són qüestions pròpies de l'educació en valors. A més, a vegades, l'educació pel desenvolupament es viu com una interferència a la programació habitual en lloc d'integrar-la interdisciplinàriament als continguts de ciències socials o de les altres àrees del currículum, el què en facilitaria la incorporació. La utilització de metodologia

(1) Algunes reflexions d'aquest article han estat exposades en una conferència que vàrem realitzar (Arqué, M. i Tribó, G.: *Criteris de valoració dels materials didàctics de les ONGs*) en el marc de les *II Jornades Escola i ONGs*, de l'IME de Barcelona, sobre *Recursos i propostes educatives*, Barcelona, 1999.

(2) *Perspectiva Escolar*, núm. 229, monogràfic dedicat a *Les escoles solidàries*. Barcelona: Rosa Sensat, 1998.

socioafectiva en l'educació pel desenvolupament, que comporta opcions ètiques i implicació social, pot qüestionar hàbits tradicionals de la comunitat educativa pel seu caràcter transgressor dels valors dominants del sistema, fet que alguns pares miren amb recel pel que suposa d'allunyament del currículum oficial.³

Aconseguir una major presència dels materials didàctics de les ONGs pel desenvolupament i la cooperació a l'aula implica avançar, compartint responsabilitats, en el diàleg escoles-ONGs. La manca d'avaluacions sobre l'experimentació de materials didàctics d'ONGs fa difícil mesurar-ne la incidència. Seria desitjable que proliferessin investigacions com la que en aquests moments s'està realitzant sobre un crèdit de secundària dedicat al comerç just⁴ i que les mateixes ONGs realitzessin una reflexió crítica sobre els materials didàctics que han editat.

CURRÍCULUM CRÍTIC I MATERIALS DIDÀCTICS PER L'EDUCACIÓ PEL DESENVOLUPAMENT

Els temes que interessen a les ONGs pel desenvolupament i la cooperació estan reflectits només en part en el currículum oficial. Aquests temes són de gran importància perquè afecten profundament la vida —i la mort— de molts éssers humans, solen tenir una gran actualitat i són, sovint, d'abast mundial. Al tractar-se de coneixements que no es troben habitualment als llibres de text i ser molt actuals i canviants generen inseguretats en els ensenyants, perquè no els dominen. Els mitjans de comunicació juguen un paper contradictori ja que alhora que poden ser bones eines d'informació i seguiment d'un problema social greu poden deposeir-lo de protagonisme, si convé a qui els controlen. Davant de la novetat i immediatesa de la informació dels mitjans de comunicació, el llibre de text ofereix un aixopluc al coneixement estable que dona seguretat als docents. En conseqüència, no és estrany que les ONGs pel desenvolupament s'hagin plantejat elaborar materials didàctics específics per ajudar i donar suport als docents quan intenten tractar aquests temes a l'aula.

La LOGSE atorga un marge de llibertat als docents perquè actuïn com a intel·lectuals autònoms en la selecció de continguts escolars. En aquest sentit els materials didàctics editats sobre educació pel desenvolupament i la cooperació faciliten als docents escollir autònomament unitats de programació i/o crèdits elaborats. Què tenen de genuí aquests materials didàctics que no tinguin els llibres de text? Què són més sensibles als pro-

(3) Vegeu Palos, J. i Tribó, G.: *Com introduir i desenvolupar els eixos transversals a secundària*, a *Butlletí del Col·legi Oficials de Doctors i Llicenciats*, Barcelona, 1996, núm. 98, pàg. 9-14.

(4) J. M. Hernández està realitzant una tesi de doctorat al Departament de Didàctica de les Ciències Socials de la Universitat de Barcelona, dirigida per G. Tribó, sobre l'avaluació i seguiment d'un crèdit d'Intermón *Comerç Just, una opció de consum, una opció de justícia*. Octaedro-Intermón, 1996.

blesmes socials greus que els llibres de text o el currículum oficial i què en faciliten una informació més actualitzada. Aquesta oferta satisfà la demanda dels ensenyants que s'identifiquen amb el pensament crític i alternatiu —alguns d'ells compromesos amb ONGs—, però també d'altres docents que sense aquests materials optarien per continguts escolars convencionals.

Des de les Ciències Socials, diverses investigacions han confluït en la necessitat de formular un grup de conceptes-clau, que poden servir d'orientació en la selecció de continguts per tractar els problemes socials rellevants. Són els següents: poder/ organització social, identitat/ alteritat, continuïtat/ canvi, conflicte/ consens, igualtat/ desigualtat i interdependència.⁵ És obvi que la interdependència mundial s'està erigint actualment en un macroconcepte que condiciona tots els problemes socials.

Des del pensament crític, a més de tenir presents aquests conceptes, que poden guiar la selecció de continguts curriculars de l'àrea de Ciències Socials a Secundària i de Coneixement del Medi Social i Cultural a Primària, cal treballar-los des d'uns valors: la justícia, la cooperació, la participació, la solidaritat i la resolució no-violenta dels conflictes,⁶ que estan identificats amb els que fonamenten l'educació pel desenvolupament i la cooperació.

CRITERIS DE VALORACIÓ DELS MATERIALS DIDÀCTICS

Provisionalment i mentre no comptem amb una revisió crítica dels materials publicats, els criteris de valoració dels materials didàctics d'educació pel desenvolupament i la cooperació podem concretar-los en els punts següents:

1. Que plantegin *problemes socials actuals*, importants per a la vida de moltes persones i poc presents als currícules, i que ho facin contextualitzant-los mundialment, de manera que generin reflexió crítica sobre la realitat social que doni pas al pensament alternatiu.

Aquests problemes els seleccionem des del nostre present i des de les nostres categories mentals, per exemple un dels problemes més greus que té la nostra societat és el de la desigualtat econòmica. Quina és la disciplina més adient per estudiar-la? Més que d'una disciplina hauríem de par-

(5) Vegeu *Íber*, Didáctica de las Ciencias Sociales Geografía e Historia, núm. 21, Graó, Barcelona, juliol de 1999. Monografia sobre *Los conceptos clave en la didáctica de las Ciencias Sociales*, especialment les col·laboracions de P. Benejam (pp. 5-12) i G. Tribó (pp. 73-88).

(6) Arqué, M.; Bastida, A.; Palos, J. i Tribó, G.: «Educación para la solidaridad: una colección de materiales de aula para la ESO», a *IX Simposium de Didáctica de las Ciencias Sociales. Los valores y la didáctica de las Ciencias Sociales*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 1998, pp. 273-280.

lar d'un plantejament interdisciplinari a secundària i globalitzador a primària, sense oblidar la contextualització mundial, la reflexió crítica i la recerca de solucions. La llista de problemes relacionats és llarga: relacions nord/sud, fams, desastres naturals, guerres, refugiats i desplaçats,...

2. Que *proporcionin informació i coneixements actualitzats* d'ordre conceptual al professorat sobre la qüestió social a treballar. I que diferenciïn la presentació de la informació que ha de rebre el professor (síntesi de coneixements) de la que han de rebre els alumnes (activitats didàctiques).

Fer dossiers de premsa és un bon recurs, però si existeixen resums ben estructurats sobre el tema facilitarem la tasca del docent i farem possible que progressivament un nombre més gran de professors se sentin més segurs i pugui actuar com a intel·lectual crític. Un exemple seria treballar els efectes d'un desastre «natural» a un país pobre amb material didàctic sobre catàstrofes naturals al Tercer Món i complementar-lo amb el buidatge de premsa.

3. Els materials didàctics d'educació pel desenvolupament i la cooperació han de *facilitar la comparació* de casos vinculats a la realitat propera (aquí) amb la realitat llunyanca (allà), per aconseguir despertar la consciència que *els problemes socials estan interrelacionats i s'han de contextualitzar mundialment*, i actuar sobre ells a partir de la pròpia realitat.

Qualsevol problema social rellevant es pot contextualitzar mundialment, però podem trobar manifestacions pròximes en el nostre entorn. Per estudiar les migracions internacionals es pot aprofitar la presència a classe (escola, barri,...) de nens d'altres països. Cal partir d'aquestes manifestacions vivencialment properes als alumnes, no únicament pel potencial motivador que ens puguin aportar, sinó perquè els mètodes socioafectius ens indiquen que els valors socials només s'assimilen si s'aprenen simultàniament a través del raonament i les emocions.

4. A més de la comparació en l'espai, els materials didàctics d'educació pel desenvolupament i la cooperació han de *seqüenciar els problemes temporalment*. Partir del present, per mirar cap al passat i retornar cap al present relacionant-lo amb el futur (passat-present-futur).

Cal insistir en la dialèctica passat-present-futur i tensionar la corda ètica que ens lliga a un futur que encara no existeix, la construcció del qual depèn de la nostra actuació, individual o col·lectiva, en definitiva depèn de l'exercici de la llibertat. La relació dialèctica dels problemes socials en el temps ens ajudarà a comprendre la seva genealogia i ens facilitarà la seva relativització i la seva possibilitat de superació al mostrar-nos l'efímer de les construccions humanes (allò que avui existeix i que ahir no existia, i què serà diferent o bé deixarà d'existir demà).

La dimensió temporal dels problemes socials, el canvi permanent de la societat, ajuda a qüestionar les veritats «oficials» que se'ns donen com a categories absolutes i universals (estat, nació, raça,...). No es tracta de captar

la dimensió històrica dels problemes (el mirar al passat tradicional) sinó que la mirada al passat per entendre el present ens ha d'ajudar a la construcció d'un futur millor (pensar de manera diferent la societat del futur).

5. Han de promoure *l'autonomia intel·lectual de l'alumne* i ajudar-lo a la *reflexió individual i col·lectiva* sobre el problema plantejat.

Els materials didàctics d'educació pel desenvolupament i la cooperació han de fonamentar-se en activitats obertes i rebutjar les respostes unívokes, sobretot les del final d'una seqüència instructiva, quan l'alumne ha d'aplicar allò que ha après a la realitat social. Per facilitar l'autonomia intel·lectual cal dissenyar activitats que fomentin el progrés de l'alumne amb estratègies no-directives.

6. Metodològicament han de fomentar *l'aplicació del què s'ha après a l'entorn immediat*, a fi d'apropar la reflexió intel·lectual (el concepte construït) a l'afectivitat dels alumnes (vivències), cercant al màxim la coherència entre coneixements escolars i pràctiques socials.

La metodologia sòcioafectiva a través de l'aprenentatge experiencial comporta el compromís personal i la persona sencera s'hi implica. Comporta un procés de treball molt lent i difícil d'avaluar. Els materials didàctics han de facilitar que les aplicacions o accions relacionades amb allò que s'ha après parteixin dels propis estudiants, de manera que progressivament tots anem canviant de comportaments o d'actituds. La pràctica de l'empatia i els dilemes morals en casos propers i concrets són un bon camí per integrar l'afectivitat a la reflexió.

Hem de tenir present que un aprenentatge social que implica un canvi en l'organització i/o percepció del jo pot ser percebut com una amenaça i l'alumne —i nosaltres adults encara més— tendeix a resistir-s'hi. Si reduïm al mínim aquestes *amenaces exteriors* facilitarem l'aprenentatge. En el cas dels moviments migratoris cal contrastar i comprovar la poca importància numèrica dels immigrants amb la «por» que projecten els mass-media sobre el «boom» migratori. Quan l'amenaça contra el jo és feble l'experiència viscuda pot ser acceptada de manera relaxada i pot produir-se l'aprenentatge, si l'amenaça exterior és intensa ens resistim a l'aprenentatge. Segons com els mitjans de comunicació ens dosifiquin i temporalitzin la informació sobre els treballadors estrangers s'a-dormirà o es despertarà el racista latent que portem dins nostre. L'esclat racista d'El Ejido i el profit electoral conservador és un exemple clar del què estem indicant.

Davant la magnitud dels problemes socials, cal no crear sentiments de culpa ni d'excessiva responsabilitat en els alumnes que podrien derivar en actituds d'impotència o de desànim, que reforçarien l'acceptació de la injustícia i la resignació. Recordem que són problemes d'arrel social difícils d'eradicar, i que com ensenyants crítics amb la injustícia social no ens hem de quedar amb l'explicació del problema, sinó que hi hem de cercar sortida.

7. *Facilitar l'accés a webs i xarxes informàtiques*, així com fonts d'informació convencionals (hemeroteques, bibliografia,...), per tal d'ampliar i/o actualitzar la informació sobre el problema tractat. Els materials didàctics han de donar informació sobre les diverses ONGs i centres d'informació o documentació que es dediquen a l'educació pel desenvolupament i la cooperació i facilitar la comunicació, la coordinació i la connexió dels col·lectius humans implicats.

En resum i com a síntesi final: els materials didàctics d'educació pel desenvolupament i la cooperació han d'ajudar a entendre com funciona el món d'avui. És un fals dilema plantejar-nos si s'ha de partir de la construcció de conceptes per afavorir un canvi d'actituds o bé si s'han d'educar les actituds per facilitar la construcció de conceptes, tot i que hem insistit en prioritzar una bona selecció de conceptes. El què cal és prendre consciència de la relació interactiva constant entre raonament i sentiments-afectes en la comprensió i construcció de conceptes socials i en l'educació en valors socials. Els problemes socials greus posen en qüestió, a vegades, la pròpia imatge i les idees socials dels professors i dels alumnes i els hi exigeixen prendre partit. Un ensenyament crític que implica tota la persona -tan els seus sentiments com el seu raonament- és el que penetra més profundament i el que és retingut per més temps. Per tant, els materials didàctics editats sobre educació pel desenvolupament i la cooperació no haurien d'afavorir ni la caritat ni la culpabilitat ni el sentimentalisme, sinó la comprensió i la consciència dels problemes socials rellevants, per construir responsablement comportaments socials participatius, alternatius i solidaris.

Referències bibliogràfiques

- ARQUÉ, M.; BASTIDA, A.; PALOS, J. i TRIBÓ, G.: «Educación para la solidaridad: una colección de materiales de aula para la ESO», a *IX Simposium de Didáctica de las Ciencias Sociales. Los valores y la didáctica de las Ciencias Sociales*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 1998, pp. 273-280.
- CELORIO, J. J.: «La educación para el desarrollo», a *Cuadernos Bakeaz*, núm. 9, juny 1995. Bilbao.
- GEORGE, S.: «Veinte años de economía de élite», a *Papeles*, núm. 69, hivern 1999-2000, pp. 29-38.
- LLEDÓ, E.: Entrevista feta a *Cuadernos de Pedagogía*, gener del 2000.
- DON MOXON: *Actas del I Congreso de Educación para el Desarrollo*. Vitoria-Gasteiz, Hegoa, 1991.
- PALOS, J. i TRIBÓ, G.: «Com introduir els eixos transversals a secundària», a *Butlletí*, núm. 98, 1996, pp. 9-14. Barcelona: Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats.

- SLIM, H.: «¿Qué es el desarrollo?», a OXFAM: *Desarrollo y diversidad social*. Barcelona: Intermón/Icaria/CIP, 1998, pp. 65-70.
- TRIBÓ, G.: «Los conceptos clave en las propuestas curriculares» a *Iber*, núm. 21, juliol de 1999, pp. 73-88. Barcelona: Graó.

Paraules clau

Desenvolupament

Educació per al desenvolupament

Enfocament didàctic crític

Abstracts

El artículo consta de dos partes. En la primera se ofrece una definición de la Educación para el Desarrollo (ED), al tiempo que se recuerda su evolución, para pasar después a mostrar los objetivos y contenidos que los autores atribuyen a la ED a partir de un enfoque didáctico de tipo crítico. Se discuten los conceptos básicos que deben incluir los contenidos y se pasa revista a los motivos que justifican la existencia de la ED, así como los inconvenientes más notorios que se oponen a su puesta en práctica. En la segunda se comentan los avatares de los numerosos materiales didácticos destinados a la ED con que se cuenta en los últimos tiempos, así como el papel que las ONGs tienen en su producción y distribución. Por último, se ofrecen varios criterios que pueden servir para valorar tales materiales.

Cet article se compose de deux parties. Dans la première partie, on propose une définition de l'Éducation pour le Développement (ED) en même temps que l'on rappelle son évolution pour passer ensuite à une mise en évidence des objectifs et des contenus que les auteurs attribuent à la ED à partir d'un point de vue didactique de type critique. On discute aussi les concepts de base qui doivent être inclus dans les contenus et on passe en revue les raisons qui justifient l'existence de la ED, ainsi que les inconvénients les plus notoires qui s'opposent à sa mise en pratique. Dans la seconde partie, on commente les avatars de la grande quantité de matériel didactique destiné à la ED dont on dispose ces derniers temps ainsi que le rôle que les ONG jouent dans sa production et sa distribution. Finalement, on propose divers critères qui peuvent servir à évaluer ce matériel.

The article consists of two parts. In the first there is a definition of Education for Development (ED), and details of its evolution. The objectives and contents attributed by the authors to ED are then shown, using a critical didactic focus. The basic concepts are discussed, including contents, and the reasons for ED's existence are reviewed, as well as the most well known difficulties in its implementation. In the second part, the advantages and disadvantages of the large amount of didactic material recently used in ED are discussed, as well as the role of NGOs in their production and distribution. Finally, several criteria are offered for use in the evaluation of these material